

doplňenou o etický rozměr (např. odpovědnost) se dostává blízko pozicím postanalytické filozofie (Rorty) a MacIntyroyovy etiky.

Ne se vším musí čtenář souhlasit, např. s pojetím nejazykového významu (1. kapitola), vzhledem k aktualizaci problémů v kontextu multikulturalismu by bylo vhodné v knize zmínit stručně jeho rozličnou tematizaci v sociálních vědách, nebo jeho kritiku (např. Rorty). To jsou však jen kosmetické vady na kráse, nikoli důležitý nedostatek.

Fayovu knihu lze doporučit studentům sociálních věd, protože přináší komplexní přehled o aktuální diskusi problematiky epistemologie sociálních věd. Je však třeba zdůraznit, že překračuje rámec přehledové učebnice a do této diskuse se také aktivně zapojuje. Dílo lze doporučit také všem badatelům, protože nabízí řešení teoretických problémů se kterými se sociální vědec v praxi setkává. Např. může pomoci ujasnit vztah nehodnotící a kritické pozice v sociologickém výzkumu, apod. Konečně je možné Fayovu práci doporučit také čtenářům mimo okruh sociálních věd, protože se vztahuje k problémům plynoucím z multikulturní životní zkušenosti i jednoduše proto, že je dobře napsaná.

Dušan Janák

Nancy Fraserová, Axel Honneth:
Přerozdělování nebo uznání?

Praha, Filosofia 2004, 336 s.

V českém překladu se nyní dostává ke čtenářům kniha, jejímiž autory jsou dvě výrazné osobnosti současné kritické teorie. Zatímco dílo severoamerické sociální a politické teoretičky Nancy Fraser dosud není v českém prostředí snadno dostupné, s dílem německého sociologa a filosofa Axela Honnetha již měla česká odborná i širší veřejnost možnost seznámit se v několika přeložených statích. Ojedinelost tohoto teoretického počínu spočívá zejména v dialogickém charakteru knihy, kde na sebe postupně ve dvou krocích

oba autoři reagují a předkládají své pojetí teorie společnosti, morální teorie a jejich zakotvení v širším rámci normativní koncepce spravedlnosti. Široký záběr obou autorů tedy rovněž umožňuje interdisciplinární přístup k analýze politických a sociálních problémů v současných pozdně kapitalistických společnostech, který oba autoři v souladu s tradicí kritické teorie ve svých úvahách akcentují.

Naléhavost různých „bojů za uznání“ je v současné fázi globalizujícího se kapitalismu stupňována transkulturní výměnou, pluralizací hodnot a z toho plynoucím sklonem chápat sociální identity a difference politicky. Oba autoři se shodují na zásadním postavení pojmu „uznání“ pro morální teorii, která si klade za cíl pochopit sociální problémy naší doby. Nancy Fraser nicméně namítá, že tento klíčový pojem sám o sobě nemůže postihnout všechny sociální boje proti nespravedlnostem a je tudíž nezbytné reflektovat jeho vztah k „přerozdělování“. Tento druhý pojem byl akcentován zejména ve „fordistickém“ období egalitárními teoriemi distributivní spravedlnosti, které se odvolávají na univerzalistické normy a do značné míry se vyznačují přehlížením otázek difference, tedy otázek vztahujících se k uznání. Oběma autory sdílená základní premisa nutnosti redefinice vztahu mezi přerozdělováním a uznáním se stala prvotním impulsem ke vzniku této knihy. V prvních dvou oddílech zde nejprve Nancy Fraser a poté Axel Honneth předkládají svou vlastní verzi přiměřené teorie spravedlnosti, která by v sobě obsáhla jak boje v oblasti přerozdělování, tak boje v oblasti uznání. V navazujících dvou oddílech každý z nich přímo reaguje na podněty a kritiky druhého partnera/ky a znovu probírají výhody a nevýhody obou přístupů na třech rovinách: na rovině morální teorie, sociální teorie a politické analýzy.

V prvním oddílu této rozpravy představuje své pojetí Nancy Fraser. Ve svých úvahách vychází z předpokladu, že oddělení požadavků vztahujících se k egalitární politice přerozdělování od požadavků zaměřených na

kulturní uznání vytváří v teorii spravedlnosti zavádějící protiklady mezi multikulturalismem a sociální demokracií a fakticky je tak bráněno odstranění nebo alespoň zmírnění komplexních společenských nespravedlností. Fraser proto navrhuje dvoudimenzionální teorii spravedlnosti, která poskytuje jednotný rámec pro přerozdělování i uznání, tyto dvě kategorie jsou chápány jako dvě různé dimenze spravedlnosti, čímž je pojetí spravedlnosti rozšířeno natolik, že může zahrnout jak objektivní podmínky, tj. rozdělení materiálních zdrojů zaručující členům společnosti nezávislost a rovný hlas, tak intersubjektivní podmínky, tj. institucionalizované kulturní hodnotové vzorce zaručující členům společnosti rovný respekt a rovné šance. Normativním jádrem dvoudimenzionální teorie spravedlnosti je pro ni princip participační parity, která by členům společnosti poskytovala rovný společenský status a umožnila by jim spolu navzájem jednat jako rovný s rovným.

Aby bylo možné zahrnout paradigma přerozdělování a paradigma uznání do jednoho všeobecného normativního rámce, je třeba podle Fraser chápat uznání jako záležitost statusu, tedy spravedlnosti, nikoli jako záležitost sebeuskutečnění jak je tomu v Honnethově teorii uznání. Uznání je zde chápáno jako základní předpoklad lidského blaha, neboť zneuznání narušuje osobní identitu a sebehodnocení jedince. Proti takovému identitnímu modelu uznání Fraser klade statusový model uznání, kde je zneuznání chápáno jako institucionální vztah podřízenosti udržovaný institucionálními kulturními hodnotovými schémata, které zabraňují rovné participaci na společenském životě. Statusový model se snaží zrovnoprávnit relativní postavení aktérů v rámci statusové hierarchie společnosti, nikoli léčit psychické újmy a narušenou subjektivitu jako Honnethův identitní model. V neposlední řadě podle Fraser její návrh rovněž lépe vyhovuje podmínkám hodnotového pluralismu, neboť se neopírá o nějaké vládnoucí etické pojetí dobrého života, ale jako deontologický princip si klade za normativní ideál participační rovnoprávnost,

tedy možnost interakce s rovnými šancemi v podmínkách hodnotového pluralismu.

Na úrovni sociální teorie Fraser navrhuje východisko perspektivního dualismu, které podle ní umožňuje uchopit kauzální interakce mezi nespravedlivým rozdělováním a nedostatečným uznáním ve společnosti pozdněmoderního kapitalismu globalizace a rovněž zohlednit rozlišení statusu jako určité struktury intersubjektivní podřízenosti a třídy jako určité struktury objektivního znevýhodnění. Hospodářství a kultura jsou pojímány jako dvě analytické perspektivy, ze kterých jsou zkoumány jak požadavky sociální rovnosti, tak požadavky kulturního uznání, což umožňuje zohlednit jejich praktické propojení a konceptuální neredukovatelnost. Dvě dimenze nespravedlnosti – ekonomická a kulturní tedy z pozice perspektivního dualismu představují dva analyticky samostatné aspekty sociálního řádu, z jejichž hledisek jsou posuzovány všechny sociální praktiky, čímž lze odhalit kulturní vlivy na formálně ekonomické procesy a ekonomické vlivy na formálně kulturní praktiky a čelit tak nezamýšleným důsledkům nároků na přerozdělování na vztahy uznání a naopak.

V druhém oddílu knihy přebírá slovo Axel Honneth a nabízí alternativní přístup v protikladu k perspektivnímu dualismu Nancy Fraser. Kategorii uznání chápe jako klíčový pojem, který je schopen v dostatečně diferencované podobě zahrnout rovněž nespravedlnosti spojené s ekonomickým přerozdělováním. Inspirován Hegelovou filosofií Honneth formuluje tříčlennou koncepci uznání s odkazem na historické vyčlenění tří sfér uznání, které se vždy řídí specifickým normativním principem. Na úrovni intimních vztahů se rozvíjí sféra lásky, v níž dominují postoje péče a lásky jako druh citového uznání, na úrovni právních vztahů se vyčleňuje sféra práva, která je řízena normativními idejemi právní rovnosti a rovného respektu k autonomii osob, a konečně na úrovni sociálních vztahů figuruje sféra sociálního ocenění, která je ovládána principem výkonu a v jejímž rámci lze podle Honnetha temati-

zovat otázky spojené s přerozdělováním. Podle něj byla nespravedlnost vždy spojována s dimenzí uznání a konceptualizována s ohledem na pocity narušeného uznání, narušené úcty či důstojnosti ať už šlo o nespravedlnost spojené s ekonomickou nebo kulturní dimenzí. Jinými slovy kapitalistickou společnost chápe jako určitou vývojovou fázi řádu odstupňovaných vztahů uznání. Normativním jádrem jeho teorie jsou očekávání spjatá se vzájemným uznáním, která se zaměřují na principy institucionálně zakotvené v historicky etablovaných, ale vyvíjejících se řádech uznání. Honneth odmítá označení vlastního přístupu jako kulturní monismus, jak to naznačuje Fraser, nicméně za základní pojem své teorie považuje uznání a tudíž připouští, že jeho přístup by případně mohl být chápán jako morálně-teoretický monismus, který odhaluje morální bázi konsensu vyžadovanou pro reprodukci kapitalistických společností. Sociální konflikty je třeba dle něj chápat s odkazem na dosažené principy vzájemného uznání, motivační základ těchto bojů potom vychází z morální zkušenosti a přesvědčení, že ospravedlněná normativní očekávání spjatá s jednotlivými principy uznání nejsou v praxi dostatečně naplňována.

Z výše uvedeného vyplývá, že Honneth boje v oblasti přerozdělování pojímá jako boje o přehodnocení vládnoucích definic výkonu, ovšem vzhledem k možnostem institucionálního propojení jednotlivých principů uznání zde dochází rovněž k uplatňování principu právní rovnosti a tedy mobilizaci právních argumentů. Význam právně zakotvených možností sebeuskutečnění individua proniká do obou dalších sfér uznání a prostřednictvím normativního převisu platnosti, který je právě pro sféru práva nejjasněji identifikovatelný, působí jako emancipační a zrovnoprávňující síla zlepšující podmínky utváření individuální identity i v dalších sférách uznání. Díky těmto normativním převisům platnosti je možné vyžadovat uznání dalších diferencí a skutečností dosud nezohledňovaných, případně požadovat odstranění specifických překážek individuálního

sebeuskutečnění a normativně tak ospravedlnit požadavky potenciálně přispívající k rozšíření vztahů uznání. Honnethova teorie tedy obsahuje jak synchronní diferenciaci typů uznání (láska, právo a hodnocení výkonu), tak diachronní část, která vysvětluje historický vývoj jednotlivých sfér uznání. Vývojový potenciál přiznává všem třem typům uznání, nicméně zaměřuje se zejména na druhý a třetí stupeň uznání, tj. postupnou individualizaci a egalizaci ve sféře práva a proces deformalizace a zobecnění principů hodnocení výkonu. V koncepci Nancy Fraser spatřuje Honneth zásadní nedostatek v tom, že dostatečně nezohledňuje právní zrovnoprávnění, které ona v rámci své dvoudimenzionální teorie spravedlnosti nechápe jako samostatnou dimenzi.

Zatímco Fraser spojuje uznání s kulturní dimenzí společnosti, Honneth upozorňuje na širší obsah tohoto pojmu a odmítá jeho jednostranné spojení s „politikou identity“, neboť jak již bylo řečeno sociální boje jsou motivovány morální zkušeností nedostatečného uznání a vznášené požadavky mohou mít tedy právní, politickou nebo kulturní povahu. Nadto současné požadavky, které jsou zahrnovány pod hlavičku „politiky identity“ tvoří nesourodý soubor pochopitelný v normativním horizontu existujícího řádu uznání, tedy jako aplikaci principu rovnosti nebo přehodnocení stávajícího principu výkonu. Honneth nicméně uvažuje o možnosti překročení právního rámce principu rovnosti a ustanovení dalšího principu uznání, který by vyžadoval uznání příslušníka nějaké kulturní menšiny a uznání jeho kultury jako něčeho, co má hodnotu samo o sobě. Příklání se však k názoru, že ve většině požadavků „politiky identity“ jde pouze o inovující použitelné zásady rovnosti.

Fraser s Honnethem se shodují v zásadě na třech rovinách vzájemného sporu. Na první úrovni je to neshoda ohledně empirického vztažného bodu teorie, jinými slovy ohledně způsobu usměrnění teorie ve vztahu k sociální realitě jakožto imanentního ospravedlnění kritiky. Na druhé rovině je to spor o koncep-

tualizaci sociálního řádu kapitalismu a v jeho rámci určení místa kultury. Jako třetí rovinu sporu vyzdvihují otázku normativního základu kritické teorie. Podle těchto tří bodů pak oba strukturují své příspěvky v druhé části knihy.

Poté, co bylo podrobeno kritice paradigma práce a zpočtybně výsadní postavení dělnické třídy jako nositele imanentního kritického postoje, začala být problematizována otázka revolučního subjektu a metafyzicky určeného aktéra emancipace, s čímž se do jisté míry vyrovnávaly všechny pozdější návrhy teorie společnosti. Fraser tuto roli empirického vztážného bodu připisuje populárním pojetím spravedlnosti, která podle ní vytvářejí nesubjektivní diskursivní formace, jež zprostředkovávají společenskou kritiku a sociální protest. Oproti Honnethovi, který podle Fraser příliš ulpívá na subjektivních motivacích a předpolitické zkušenosti, akcentuje potřebu diskursivního zkoumání těchto populárních norem, jež zaujímají místo imanence, zároveň jsou ale otevřeny historické transformaci a mohou tedy transcendovat svět, z něhož pocházejí. Nepředstavují ale rozhodně žádný neměnný základ, z perspektivy morální a sociální teorie musí být stále podrobovány objektivnímu ověřování jejich přiměřenosti. Přístup Fraser Honneth kritizuje za krátkozraký aktualismus, který odhlíží od každodenních, dosud politicky netematizovaných sociálních nespravedlností, stává se tak poplatným existujícím sociálním hnutím a udržuje současnou úroveň sociálních konfliktů bez možnosti jejich přesazení a redefinice. Honneth ve své teorii vychází z odlišných východisek, emancipační potenciál vkládá do pocitů zneuznání a ponižení. Sociální integrace společnosti je podle něj utvářena určitými formami vzájemného uznání, v případě nedostatečného naplnění s nimi spojených očekávání vznikají pocity zneuznání a sociálního bezpráví, které jsou motorem společenských změn, neboť dosažení sociálního uznání je nepostradatelné nejen pro individuální sebeuskutečnění, ale zároveň i pro reprodukci společnosti. Nicméně popírá námitku vzne-

senou ze strany Fraser, že tyto morální pocity ponižení chápe jako něco daného a ahistorického, neboť normativní očekávání, z nichž plynou pocity zneuznání, jsou spjaté s historicky ustavovanými principy uznání, které utvářejí daný společenský řád. Podle Fraser Honneth upadá do psychologismu přeceňováním subjektivní zkušenosti, která není přístupná kritickému přezkoumání, čímž si zachovává přílišný odstup od politických rozepří současnosti.

Podnětnou rovinu sporu představují rovněž úvahy o normativním zakotvení teorie spravedlnosti. Podle Fraser nelze ve společnosti hodnotové plurality zakládat teorii spravedlnosti na etickém pojetí „dobrého života“, které nemůže být nikdy dostatečně obecné, aby do sebe zahrnuo širokou škálu odlišných životních forem a hodnot koexistujících v pozdně kapitalistických společnostech. Teorii spravedlnosti slučitelnou s pluralitou představ o dobrém životě, lze podle Fraser artikulovat pouze deontologicky, což umožňuje respektovat rovnou autonomii a morální hodnotu druhých, tedy jak těch, kteří sdílejí danou představu, tak i těch, kteří ji nesdílejí. Hlavní normativní zásadou je pro Fraser participační parita, rovná autonomie je tedy spojována se statusem plnoprávného partnera v sociálních interakcích, což znamená, že musejí být odstraněny takové institucionalizované vzorce hodnocení a reprezentace, které znevažují některou odlišnost, např. třídní, genderovou, rasovou nebo sexuální a brání tak možnosti usilovat s rovnými šancemi o společenskou úctu. Normativní princip participační parity nevyžaduje etické hodnocení společenské participace, zúčastněným pouze zajišťuje příležitost ke svobodné volbě a možnost rozhodovat se podle vlastních měřítek. Fraser tedy formuluje dvoudimenzionální teorii spravedlnosti, která zohledňuje dimenzi uznání i dimenzi přerozdělování a jejímž normativním cílem je deontologický ideál participační parity. Honneth jednoznačně kritizuje snahu Nancy Fraser zavést ideál participační parity bez určitého teleologického východiska a představu dobra. Zdůrazňuje ta-

ké, že její teorie spravedlnosti je pluralitní pouze zdánlivě, neboť jde ve skutečnosti o jediný cíl, kterého lze dosáhnout dvěma způsoby. Ačkoli cíl sociální spravedlnosti chápou oba teoretici obdobně, tedy jako vytvoření sociálních poměrů, v nichž mohou jednotlivci veřejně praktikovat své životní cíle jako plnohodnotní partneři, Honneth váže svou koncepci spravedlnosti na slabou představu dobra. Normativním jádrem jeho koncepce jsou tři rovnocenné principy spravedlnosti (láska, rovné zacházení a sociální ocenění) vycházející z historicky se vyvíjejícího řádu uznání, prostřednictvím nichž jsou jedinci poměřováni svými potenciálními vlastnostmi (potřebou, autonomií a výkonem). Definuje tudíž synchronní a diachronní tripolární teorii spravedlnosti, která se opírá o teorii identity v tom smyslu, že možnost sebeuskutečnění individuální autonomie chápe jako výsledek zkušenosti sociálního uznání podle institucionálně formovaných principů. Fraser ale jeho koncepci vidí jako monistickou, neboť do centra zájmu staví pouze kategorii uznání.

Předkládaná kniha nabízí čtenáři bezesporu ojedinělou snahu ve vzájemném dialogu oživit projekt kritické teorie a nově tak uchopit souvislosti teorie a praxe. V rozsáhlém interdisciplinárním rámci jsou zde diskutovány aktuální problémy morální teorie, sociální teorie a politické analýzy ve snaze systematicky porozumět současné společnosti a jejím sociálním bojům. Prvotní diskusi o vztahu přerozdělování a uznání lze proto v nejhlubší rovině chápat jako pokus vytvořit společný rámec, v němž by bylo možné konceptualizovat současné kapitalistické společnosti v podmínkách multidimenzionálního procesu globalizace.

Závěrem bych učinila ještě několik poznámek k českému překladu. Vzhledem ke složitě konstruovanému jazyku, který Fraser i Honneth používají k výkladu svých teoretických stanovisek, je český překlad velmi dobrý. Přestože se v této oblasti nelze opřít o ustálené české termíny, podařilo se překladatelům převést terminologii do češtiny bez nepřesností a posunů významu, čímž ne-

sporně přispěli k rozšíření české terminologie sociologické, politologické, filosofické a psychologické teorie. Lze tedy jen doufat, že se v českém překladu představí také další práce inspirativního díla Nancy Fraser i Axela Honnetha.

Zuzana Uhde

Pozn. aut.: Nakladatelství se přiklonilo k přechýlení příjmení Nancy Fraser podle českého jazykového úzu, v textu recenze nicméně uvádím v souladu se svým přesvědčením o nevhodnosti přechylování cizích jmen v českých překladech reálné příjmení autorky.

Robert B. Reich: *V pasti úspěchu: Diagnóza kapitalismu 21. století*

Prostor, Praha 2003, 424 s.

Ačkoli jméno Roberta B. Reicha nepatří v českých sociálněvědných vodách mezi nejskloňovanější, není zde zcela neznámé. Bývalý ministr práce Spojených států, který zastával úřad v době Clintonovy vlády, obdržel v roce 2003 cenu nadace Vize 97 z rukou Václava Havla za „významné rozšíření lidského obzoru, poukázání na méně známé jevy a souvislosti, pomoc včlenit výsledky vědy do obecné kultury a prohloubit alternativy lidského pohledu na svět, kosmos a základní otázky bytí“. Ekonom Reich, který svůj profesní život zasvětil problematice práce, je ceněn zejména za významné konkrétní politické aktivity v boji proti marginalizaci a exkluzi na trhu práce, kterými se zároveň teoreticky zabýval ve svých knihách.

V širších souvislostech se problematikou práce zabývá taktéž ve své zatím poslední knize, která se dočkala svého českého překladu. Jeho kniha v originále nazvaná *The Future of Success: Working and Living in the New Economy* se snaží z ekonomického úhlu pohledu proniknout do podstaty fungování podnikání a obchodu v nezadržitelně akcelerovaných podmínkách a zároveň prozkoumat souvislosti a důsledky, které působí na mnohé aspekty každodenní lidské existence